

İÇ FİYAT SEVİYEMİZ VE DIŞ TİCARETİMİZ (*)

Yazan : Dr. Nejat BENGÜL
İktisat Asistanı

I

Bir memlekette iç fiyat seviyesinin devamlı bir şekilde yükselmesi, yani enflasyonist bir tazyikin mevcudiyeti, dış ticarete bir kaç yönden tesir eder. Bir kere, fiyatların yükselmesi neticesi bazı gelirlerde de bir artma olacağından, bir gelir tesiri kendisini gösterir. Artan gelir, memleketteki umumî istihlâk harcamasını arttırır. Bu harcamanın artması ise hususî yatırımları teşvik eder ve yatırım harcamasında da bir artma olur. Artan istihlâk malları talebinin bir kısmının hedefi ithal edilen mallardır. Eğer döviz kontrolü sistemi tatbik edilmiyorsa, talep artması filen ithal edilen istihlâk eşyasının artması ile tezahür eder.

Nitekim, dış ticaretin nisbeten serbest bulunduğu 1950 - 51 devresinde millî gelir artışlarının bir kısmı, ithal edilen istihlâk eşyasının mik-

TABLO : 1

İTHAL EŞYASINA MÜTEVECCİH İSTİHLÂK TEMAYÜLÜ (1)

YILLAR	Ferdî Sarfedilebi lir Gelirler Yekû- nu 1000 T. L.	Artmalar	İthal Edilen İs- tihlâk Maddeleri 1000 T. L.	Artmalar 1000 L.	(5)/(3)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1950	8.109.000	1.424000	228.800	81.500	0,06
1951	9.533.000	739.000	310.300	32.400	0,04
1952	10.272.000		342.700		

(*) Bu incelemenin müsveddeleri Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Doçenti Aziz Köklü ve Asistan Dr. Selâhaddin Sözeri tarafından gözden geçirilmiş ve bazı yerler onların ikazları ile islah olunmuştur. Bu yardımlarından dolayı kendilerine teşekkür borçluyum. Ancak, yapılan tahlillerde ve varılan neticelerdeki hata ve yanlışların mesuliyeti yine müellife aittir.

tarında bir artma şeklinde tezahür etmiştir. Bunu göstermek için sarfedilebilir gelirle ithalâtımız içindeki istihlâk maddeleri yekûn kıymetini karşılaştırabiliriz.

Tablo 1'den anlaşıldığına göre, Türkiyede fertlerin sarfedilebilir gelirlerindeki her 100 liralık artmanın 4-6 lirası ithal edilen istihlâk eşyasına harcanmaktadır. Bu rakam biraz az görülebilir. Ancak bunun sebepleri vardır: Bir kere, dış ticaret bu devrede dahi tamamen serbest değildi. İkinci olarak, sarfedilebilir gelir artması bilhassa ziraî sektörde vukua gelmiş olabilir ve bu sektörün hususiyeti icabı olarak daha ziyade yerli istihlâk maddeleri talebinde bir artmaya sebep olmuş bulunabilir. Fakat her halde, Türkiye'de artan gelirin ithal edilen istihlâk eşyasına harcamayı artırması bir temayül şeklinde mevcuttur. Bir temayül diyoruz. 1952 Eylülünden itibaren döviz kontrolünün şumulü adamakıllı genişletilmiştir. Bu sebeple, bu tarihten sonra gelir artmaları filen daha fazla istihlâk eşyasının ithal edilmesile neticelenmemiş olabilir. Esasen, daha 1952,de ithal edilen istihlâk eşyasının yekûn ithalât kıymeti içindeki nisbeti % 23 e düşmüştü. Halbuki bu nisbet, 1950 ve 51 senelerinde % 30 civarında idi. Şu halde gerek ithalât tahditleri gerekse sabit sermaye yatırımlarını teşvik edici ve kolaylaştırıcı tedbirler, 1952'den itibaren gelir artmalarının ithal istihlâk eşyası talebi üzerindeki tesirinin ortaya çıkmasına mâni olmuştur. Fakat, daha evvelki yılların tecrübelerine bakarak böyle bir tesirin Türkiyede de mevcut olduğuna hükmetmek hatalı olmasa gerektir. Gelir artmasının bu şekildeki bir tesire ilâveten hususi yatırımları teşvik edici bir rol oynadığını da belirtmiştik. Hususi yatırımların artması da, yapılan her yatırımın hiç olmazsa sabit teçhizat kısmının dışardan getirilmesi zaruri olduğundan, ithalât talebini arttırır. 1952'den beri ithalâtı gittikçe daha sıkı tedbirlerle kontrol altına almak zorunda kalmamızın bir sebebi de muhakkak ki, yurt içi gelir artmasının doğurduğu kuvvetli ithalât talebidir.

Gelir artmasının bir diğer tesiri de, ihraç edilmekte olan mallara talebin kuvvetlenmesidir. Bu yüzden bir müddet sonra, istihsal edilen miktarlar ancak yurt içi talebini karşılamaya yeter hale gelebilir. Meselâ Türkiye'de son yıllarda canlı hayvan ihracının takyid edilmesi ve bunun neticesi olarak ihracat rakamlarının düşmesi, belki herşeyden faz-

(1) Bu tablodaki, ferdi sarfedilebilir gelir yekûnunu gösteren rakamlar, Aydın Yalçın: Millî Tasarruf Hesabımızdaki gelişmeler, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Cilt: VIII - Yıl: 1953 - Sayı: 1-4 ve sayfa 4 ten alınmıştır. İthal edilen istihlâk maddeleri yekûn kıymetlerine ait rakamlar, Dış Ticaret - İstatistik Özetleri, No. 11, sayfa 4 ten alınmıştır.

la, memleket içinde talebinin artmasına atfolunabilir. Hakikaten aşağıdaki tablo da canlı hayvanlardır ve etlerden döviz kazancımızın gittikçe azalmış olduğunu göstermektedir.

TABLO : 2

CANLI HAYVANLAR VE ETLERDEN DÖVİZ KAZANCIMIZ (2)

YILLAR	İhraç Edilen Canlı Hayvan ve Etler. 1000 T. L.	Yekûn İhracat Kıymetine nisbeti %
1946/50	26.830	4,5
1950	23.718	3,3
1951	21.251	2,4
1952	7.659	0,7
1953	10.537	0,9
1954	285	0,1

Canlı hayvanların, gerek miktar olarak, gerekse nisbet olarak ihracatımız içinde ehemmiyetlerini gittikçe kaybetmelerine mukabil, bunların miktarlarında bir azalma mevzubahis değildir. Bilâkis gerek mez-baha kesimleri, gerekse borsada muamele gören sığır ve koyun miktarları devre esnasında normal bir artma göstermektedir. O halde, canlı hayvan ve et ihraç edemememizin sebebi, bunları bizzat istihlâk etmemizdir. İstihlâkin artmasında muhtelif faktörler rol oynamış olabilir. Her halde bunların da en ehemmiyetsizi gelirlerdeki artma değildir.

Öte yandan, bir memlekette iç fiyat seviyesinde devamlı bir yükselmenin fiyat bakımından da bazı tesirleri olması beklenebilir. Bir ke-re, ithal malları yerli mallara nazaran daha istifadeli hale geleceklerinden ithalât talebi artar. Fiyat bakımından bundan daha mühim bir tesir ise, ihraç mallarının eskisine nazaran pahalılaşması veya hiç olmazsa bunların fiyatlarının dünya piyasalarındaki fiyatlarla rabitalarını kaybetmesidir. Yükselen bir iç fiyat seviyesi, ihraç malları fiyatlarının esnekliklerini ortadan kaldırır, bunlar, artık, düşmeleri icap ettiği zaman kolaylıkla düşmek ve dünya fiyatlarındaki temayüllere ayak

(2) Bu tablodaki rakamlar, Dış Ticaret - İstatistik Özetleri No. 11, sayfa 5, ten; 1953 rakamları Merkez Bankası Bülteni - Ağustos 1954, sayfa 45 ten alınmıştır. 1954 yılına ait rakam, ilk dört aylık neticeleri ihtiva etmektedir. Dış Ticaret - Aylık İstatistik, Nisan 1954, ten alınmıştır.

uydurmak kabiliyetlerini kaybetmişlerdir. Bu hal ise, ihraç mallarının sürüm kabiliyetini azaltır; kolaylıkla satılamaz olurlar. Bu kabil ihraçat güçlüklerine maruz kalan memleketlerde ekonominin dış muvazenesini meselesi ortaya çıkar. Bu muvazenenin muhtelif tedbirler veya kaçınılmaz hadiseler sayesinde yeniden temini gerekir. Bu tedbir ve hadiseler şunlardır :

1. Yeniden dış kredi ve yardımlar temin edilmesi,
2. Dış Ticaret hacminin daralması veya daratılması,
3. Paranın dış kıymetinin düşmesi veya düşürülmesi,
4. Dış ticaretin ihraç mallarına pahalı fiyatları ödemiye serbest piyasalardan uzaklaşarak gittikçe iki taraflı yollara sapması,
5. Yukardaki herbir hadise ve tedbirin derece derece bir arada vuku bulması..

II

Türkiyede biri Konjonktür Dairesi'ne, diğeri İstanbul Ticaret Odası'na ait olmak üzere bellibaşlı iki tane toptan eşya fiyatları endeksi var. Bunların yetersizliğinden ve dayandıkları müşahadelerin eskimiş olduğundan her zaman bahsedilir. Fakat, biraz ihtiyatla da olsa, fiyat hareketlerimizi takip etmek için kemmi bir ölçü olarak bunlara da başvurmaktan başka bir yol olmasa gerektir. Aşağıdaki tablo bu endekslerle göre son yıllarda toptan eşya fiyatlarında vukua gelen değişimleri göstermektedir.

TABLO : 3

TÜRKİYEDE TOPTAN EŞYA FİYATLARI ENDEKSİ (3)

YILLAR	KONJONKTÜR		İST. TİCA. ODASI		TÜRKİYE İÇİN ORTALAMA 1951 = 100
	1948 = 100	1951 = 100	1948 = 100	1951 = 100	
1951	482	100,00	455	1100,00	100,00
1952	486	100,80	452	99,30	100,05
1953	497	103,10	456	100,20	101,60
1954	548	113,60	499	109,60	111,60

(3) Bu tablodaki rakamlar T. C. Merkez Bankası - Aylık Bülten - Temmuz 1954 - No. 7, sayfa 37 den alınmıştır. 1954 Endeks rakamları yılın ilk altı ayındaki fiyat hareketlerini ihtiva etmektedir.

Yukardaki tablonun son sütununda, Türkiyede toptan eşya fiyatlarındaki hareketleri temsil etmek üzere iki endeksin basit aritmetik ortalamasını aldık. Bu suretle Türkiye için toptan eşya fiyatları endeksine göre, Türkiyede toptan eşya fiyatları 1951 le 1954 arasında aşağı yukarı % 10 nisbetinde artmıştır. Fiyatların yükselme temayülü bilhassa 1954 başından itibaren şiddetlenmiş bulunmaktadır.

Ancak, bir memleketin dış ticareti üzerindeki tesirler bakımından mühim olan yalnız o memleketteki fiyat hareketleri değildir. Diğer memleketlerdeki fiyat hareketlerine nazaran o memleket fiyatlarının takip ettikleri seyirdir. Çünkü, bir memlekette fiyatlar yükselebilir, fakat umumiyetle dünya fiyatları da yükselmekteyse ve bu yükselmenin nisbeti aynı ise, dış ticarete fiyat bakımından hatırı sayılır bir tesir meydana gelmiyecektir. Şu halde dünya piyasalarına bize rakip malları süren memleketlerle, bilhassa ticaret yaptığımız memleketlerdeki fiyat hareketlerini de tesbit etmek gerekiyor. Bize rakip malları satan memleketlere misâl olmak üzere Yunanistan, İspanya, Mısır, Yugoslavya ve İtalya gibi memleketleri alabiliriz. Öte yandan, bu devreyi temsil eden bir yıl olarak kabul edebileceğimiz 1952'de, ihracattan döviz kazancımızın, % 23,6'sını Batı Almanyadan, % 15,9'unu Birleşik Amerikadan, % 14,3'ünü Fransadan ve % 6,5'unu İngiltereden temin etmiş olduğumuza göre, bilhassa ticaret yaptığımız memleketlere misâl üzere bu dört memleketteki fiyat hareketlerine bakabiliriz.

41 inci sayfadaki tablo 4'ten anlaşıldığına göre, mevzu bahis devrede, dünya toptan eşya fiyatlarında daha ziyade bir düşme temayülü vardır. Birçok memleketlerde fiyatlar düşmektedir. Bu arada, yalnız Yunanistan, Türkiye ve İspanya'da belirli bir yükselme temayülü görülüyor. Yunanistan'daki yükselme, bilhassa 1953 devalüasyonundan sonra bariz bir hale gelmiştir. Onun için, devalüasyon da nazarı itibare alınırca Yunanistanın dünya piyasalarındaki rekabet bakımından bizden daha gayrimüsaait bir duruma düşmüş olduğunu düşünmek doğru değildir. Netice itibarile, kifayetsiz toptan eşya fiyatları endeksimiz bile, bilhassa 1954'te şiddetlenen bir umumî fiyat yükselmesi hareketine işaret etmektedir. Bu hareketin sonucu olarak, iç fiyat seviyemizin dünya fiyatları ile rabitasını bir miktar kaybetmiş bulunduğunu ve el'an da kaybetmekte bulunduğunu düşünebiliriz. Hiç olmazsa, bu devre esnasında, umumî bir düşme temayülüne ayak uydurmak imkânını bulamadığımız bir vakıa olarak ortaya çıkmaktadır.

Toptan eşya fiyatları endekslerinin kifayetsiz olduğu düşüncesi ile bir memleketteki fiyat hareketlerini takip etmek için, çok kere altın fiyatlarına da başvurulur. Acaba 1951'den itibaren Türkiyede altın fiyatları nasıl bir seyir takip etmiştir?

TABLO : 4

1951 - 54 DEVRESİNDE DÜNYA TOPTAN EŞYA FİYATLARI ENDEKSİ (4)
1951 = 100 olarak

MEMLEKETLER	1951	1952	1953	1954	1951-54 Devre- sinde artma (+) veya düş- me (-) nisbeti
TÜRKİYE	100,00	100,05	101,60	111,60	+ % 11,6
A. B. D.	100,00	97,27	95,45	96,36	- % 3,6
İNGİLTERE	100,00	102,06	102,73	102,60	+ % 2,6
FRANSA	100,00	105,07	100,00	99,71	- % 0,3
BATI ALMANYA	100,00	101,78	99,10	97,76	- % 2,2
YUNANİSTAN	100,00	100,00	116,52	129,13	+ % 29,1
İSPANYA	100,00	101,23	108,02	109,10	+ % 9,1
MİŞİR	100,00	97,41	92,24	92,81	- % 7,5
İTALYA	100,00	94,17	93,20	94,90	- % 5,1
YUGOSLAVYA		100,00	99,00	98,00	- % 2,0

TABLO : 5

İSTANBULDA 1 GRAM ALTININ KURUŞ OLARAK FİYATI VE ENDEKSİ (5)

YILLAR	ALTIN FİYATI (Gr./Kr.)	ENDEKS 1951 = 100 olarak
1951	513	100,00
1952	576	112,28
1953	648	126,31
1954	715	139,37

(4) Bu tablonun rakamları Konjoktür - Ocak - Mart 1954, sayfa XXXIX'tan alınmış ve 1951 100 itibar edilerek ayarlanmıştır. İlk üç senenin rakamları yıllık ortalamadır. 1954'e ait rakamlar ilk üç veya dört ayın ortalamasıdır. Yugoslavya Endeks rakamları, Monthly Bulletin of Statistics, Haziran 1954, sayfa 120'den alınmıştır.

(5) Bu tablodaki rakamlar, Merkez Bankası - Aylık Bülten, Ocak 1954 ve Temmuz 1954 sayılarının 22 nci sayfalarından alınmıştır. 1954'e ait rakamlar altı ayın ortalamasıdır.

Tablodan, 1951 - 54 devresinde altın fiyatlarının toptan eşya fiyatlarına nazaran daha süratle yükseldiği intibai uyanmaktadır. Bir ke-re, altın fiyatlarındaki yükselme daha 1952 den itibaren başlamıştır. Son-ra da bütün devre esnasındaki yükselme hemen hemen % 40 nisbetindedir. Bu nisbet, eşya fiyatları endeksine nazaran çok daha bariz bir fiyat yüksel-mesine delâlet ediyor.

Bu devrede, dünyanın başlıca piyasalarındaki altın fiyatı seyri ile İstanbul piyasasını karşılaştırabiliriz. Dünya altın fiyatlarındaki gelişme-leri tespit etmek üzere, New York ve Paris Piyasalarındaki serbest al-tın fiyatlarına bakılabilir: Bu iki piyasadaki fiyatların herbiri için bir endeks meydana getirir ve bunların bir ortalamasını alırsak, bu seri-yi dünya altın fiyatlarındaki gelişmeleri temsil eder sayabiliriz.

TABLO : 6

DÜNYA VE TÜRKİYE ALTIN FİYATLARININ MUKAYESESİ (6)

DEVRELER	NEW YORK-PARIS OR-TALAMASI ENDEKS 1952 = 100	İSTANBUL PİYASASI ENDEKS 1952 = 100
1952 IX-XII ay.	100,00	100,00
1953 I. yarısı	98,85	105,09
1953 II. yarısı	94,80	114,94
1954 I. yarısı	91,55	121,39

Bu tablodan şu anlaşılıyor: Altın fiyatı, 1952 sonundan 1954 or-tasına kadar temsili dünya piyasalarında % 9'a yakın bir düşme gös-terdiği halde, Türkiyede % 21 nisbetinde artmıştır. Netice olarak, al-tın fiyatlarının seyri de, dünya fiyatlarından ayrılmakta bulunduğ-u-muzu çok daha bariz bir şekilde göstermektedir.

Ancak, burada, altın fiyatı ile ilgili bir noktaya işaret etmek gerekiyor. Altın fiyatları arasındaki mukayeseyi ele alarak, emtia fi-yatları bakımından dünya fiyatlarından % 30 nisbetinde bir ayrılma gösterdiğimizize hükmetmek harhalde pek doğru olmayacaktır. Türkiye'de emtia fiyatlarının nasıl bir seyir takip etmekte olduğunu anlamak için

(6) Tablo 6'daki endekslerin hesaplanmasında esas alınan rakamlar, T. C. Merkez Bankası, Aylık Bültenleri, Ocak 1953 ten Temmuz 1954'e kadar olan sayılarından ve Altın ve Gümüş Fiyatları ve İstanbul Piyasasındaki vasatî altın fiyatları başlıklı tablolardan alınmıştır.

yalnız altın fiyatına bakılması mahzurludur. Hiç olmazsa, emtia fiyatlarındaki yükselmenin, toptan eşya fiyat endekslerinin gösterdiği kadar cüz'i olmasa bile, altın fiyatlarının delâlet ettiği kadar da fazla olmayacağını kabul etmeliyiz. Çünkü, altının Türk halkı indinde hususi bir mevki olduğu çok kere işaret olunmaktadır. Altın, hem başlıca bir ziynet vasıtasıdır, hem de bir iddihar vasıtasıdır. Belki, gelir artmalarının mühim bir kısmını altına çevirmek temayülü de vardır. Enflasyonist bir tazyikin mevcut olduğu bir muhitte böyle bir temayül, bir bakıma, şükranla karşılanmak icap eder. Ya altın için böyle bir talep mevcut olmasaydı? O zaman gelir artmalarının daha büyük bir kısmının istihlâk malları talebi olarak tezahür etmesi ihtimali kuvvetlenmez miydi? Bu takdirde ise, tabiatıyla, altın fiyatındaki yükselme daha az olurdu, ama emtia fiyatlarında çok daha kuvvetli bir yükselme bahasına.. Şu halde, altın talebinin gelir elâstikiyetinin istihlâk malları talebinin gelir elâstikiyetinden oldukça kuvvetli bulunduğu fikri kabul edilirse, altın fiyatının emtia fiyatları seviyesini tamamen aksettiremeyeceğini düşünmek hatalı olmayacaktır. Demek ki, dünya fiyatlarından ayrılmamızın % 30 nisbetinde olduğunu düşünmemeyiz. Ama, altın fiyatının gösterdiği bu nisbettteki bir ayrılma, toptan eşya fiyat endekslerinin durumu eksik aksettirdiği fikrini teyid eder mahiyettedir. Yani, dünya fiyatlarından ayrılmamız % 30 kadar fazla değilse de, her halde % 10 kadar cüz'i de değildir.

Bu suretle, 1951 - 54 devresinde iç fiyat seviyemizin küçümsenemeyecek bir ölçüde, dünya fiyatlarından ayrılmış bulunduğunu tespit etmiş oluyoruz. Şimdi bunun dış ticaretimiz üzerinde ne gibi tesirler yaptığını araştırmaya geçebiliriz. Dış kredi ve yardımlar temin edilebildiği müddetçe bu tesirler tamamen ortaya çıkamayacaktır. Ancak, bunlar son hudutlarına yaklaştıkları zamandır ki, iç fiyat seviyesindeki yükselmenin dış tiracette muvazene meselesini yeniden ortaya çıkarması ve muhtelif hadise ve tedbirlerle bu muvazenenin meydana gelmesi beklenebilir.

III

İlk önce dış ticaretin umumî hacmine bakmak lâzım.. İhracat güçlüklerine maruz kalan bir memleket dış ticaretini iki taraflı yollara çevirmediği ve başka bir takım tedbirlere büyük ölçüde başvurmadığı nisbette, dış ticaret hacminin daralması hâdisesi ile karşılaşabilir. Demek ki, yıllık ihracat ve ithalât yekûn kıymetlerinin gelişmelerini takip etmek icab ediyor. Yalnız fiyat yükselmeleri, 1951-54 devresinin bilhassa sonlarına doğru bariz bir hal almıştır. Bu sebeple, 1954 senesi-

ni de mukayeseye katmakta fayda mulâhaza olunabilir. Elimizde, 1954 yılının ilk sekiz ayına ait ihracat ve ithalât kıymet rakamları mevcuttur. Ağustos sonuna kadar, 555.883 bin liralık ihracat yapılmış, buna mukabil 904.422 bin liralık ithalâta bulunulmuştur. (7) 1943 - 53 devresi aylık ihracat ve ithalât kıymetlerinden hesaplanan bir mevsimlik endekse (8) göre, ilk sekiz ayda, normal olarak, yıllık ihracattımızın % 61,93'ü, yıllık ithalâtımızın da % 65,33'ü yapılmaktadır. O halde,, normal olarak, 1954'yılı sonuna kadar ihracatın, 897.600 bin liraya, ithalâtın da 1.384.390 bin liraya varması beklenebilir. Şimdi, bu dört yıllık devre esnasında ihracat ve ithalât yekûn kıymetlerindeki gelişmelere bakarsak :

TABLO : 7

IHRACAT VE İTHALÂT YEKÛN KIYMETLERİ (9)
1951 - 54 Devresi

YILLAR	IHRACAT 1000 T. L.	İTHALÂT 1000 T. L.
1951	879.429	1.125.840
1952	1.016.158	1.556.575
1953	1.108.971	1.491.160
1954	897.600	1.384.390

Bu tablodan anlaşıldığına göre, 1951 den 52'ye gerek ihracat gerekse ithalât yekûn kıymetleri artmıştır. 1953'de ise, ithalâta hafif bir düşme vardır. İhracat hafifçe yükselmiştir. 1954 yılında gerek ihracatta gerek ithalâta küçümsenemeyecek nisbetlerde bir azalma olması bekle-

(7) Temmuz sonuna kadar olan rakamlar, İstanbul Ticaret Odası mecmuası, 1954 Temmuz - Ağustos sayısı, sayfa 52 den, Ağustos ayına ait rakamlar, 20 Kasım 1954 tarihli Dünya Gazetesi, sayfa 3'te neşredilen bir haberden alınmıştır.

(8) Bu endeks ithalât ve ihracatta trendlerin tesiri bertaraf edildikten sonra kalan aylık ihracat ve ithalât kıymetlerinden hesaplanmıştır. Trendler Y ihracat veya ithalât kıymetini, X'da başlangıç yılı 1 olduğuna nazaran trend ihracat veya ithalât kıymeti hesaplanmak istenen yılın numarasını göstermek üzere, ihracat için, $Y = 9187 + 8179 X$ ve ithalât için $Y = -2041 + 12123 X$ 'tir. Her iki seri, merkezi 1 Temmuz 1943'te olan aydan başlatılmaktadır. Aylık trend kıymetlerinin hesabında çıkacak neticelere 000 ilâvesiyle okumak lâzımdır. Neticede elde edilen mevsimlik endekse göre, normal olarak, her ay yıllık ihracat ve ithalâtın yüzde ne kadarının yapılmakta olduğu anlaşılmaktadır.

nebilir. Gerçi, bu yıl ihracatın az olmasında, hububat mahsülümüzün pek bereketli olmaması ve Birleşik Amerikanın kromumuza karşı evvelce olduğundan daha az hahışkâr davranması gibi, iç fiyatlarımızın seyri ile ilgisi bulunmayan birtakım sebeplerin de dahli vardır. Fakat herhalde bir iki yıldan beri gerek ithalâtımızda gerekse ihracatımız da bir duraklama temayülü müşahade edilmektedir. Hatta, 1951'den 1952'ye gayri safi millî hasılâdaki artışın ancak % 10 civarında olmasına mukabil, ihracatın % 15,5 ve ithalâtın da % 38 civarında artmış olduğunu düşünülürse, ihracat ve ithalâtımızın gelişme temposunda son yıllarda hiç de küçümse-nemiyecek bir yavaşlamanın vuku bulunduğu kabul edilir. Bu yavaşlamayı ise, hiç olmazsa bir dereceye kadar, iç fiyat hareketlerimizin dış ticare-timiz ve dış ticaret muvazenemiz üzerindeki menfi tesirine atfetmek makul olsa gerektir. Fakat, iç fiyat hareketleri, her halde, bütün tesirlerini yalnız dış ticaret hacmini üzerinde göstermemişlerdir. Daha çok muhtemel olan, bu tesirlerin dış ticaret hacmine, paramızın değerine ve ticaret istikametle-rimize yayılmış olmasıdır.

İHRACAT VE İTHALÂT MEVSİMLİK ENDEKSİ

(1943 - 1953 Devresi Rakamlarından)

AYLAR	YILLIK İHRACAT KIY-METİ İÇİNDEKİ NİS-BETİ % OLARAK	YILLIK İTHALÂT KIY-METİ İÇİNDEKİ NİSBETİ % OLARAK
OCAK	10,50	7,25
ŞUBAT	9,41	7,33
MART	9,41	8,00
NİSAN	9,25	7,67
MAYIŞ	8,58	8,58
HAZİRAN	5,66	8,83
TEMMUZ	4,66	8,67
AĞUSTOS	4,46	9,00
EYLÜL	6,66	8,17
EKİM	8,58	7,92
KASIM	10,66	9,08
ARALIK	12,17	9,50
TOPLAM	100,000	100,000

(9) Bu tablodaki rakamlar, T. C. Merkez Bankası - Aylık Bülten, Ağustos 1954, sayfa 48 ve 49 daki yekûnlardan alınmıştır.

Şu halde, ikinci olarak, paramızın dış kıymetindeki gelişmeleri tesbit etmek lâzım. Önce serbest döviz fiyatlarını ele alabiliriz. Serbest döviz fiyatları bu devrede nasıl bir gelişme göstermiştir?

TABLO : 8

İSTANBULDA SERBEST DÖVİZ FİYATLARI (10)

(New York üzerine 1 Dolar mukabili
kuruş olarak)

TARİH	DÖVİZ FİYATI (Kr.)	ENDEKS 15 Ocak 1952 Fi. = 100
15 Ocak 1952	398	100,00
15 Temmuz 1952	434	109,04
15 Ocak 1953	470	118,09
15 Temmuz 1953	520	130,65
15 Ocak 1954	555	139,44
15 Temmuz 1954	634	159,29

Tablodan, serbest döviz fiyatlarının 1952 Ocak'ı ile 1954 Temmuzunu arasında % 60 nisbetinde yükseldiği anlaşılmaktadır. Yalnız bu fiyat değişmesinin, iç fiyat seviyesindeki yükselmelere ilâve olarak, gittikçe sıkılaştırılan döviz kontrolü rejimini ve karaborsa muamelelerinin artan riskini de aksettirdiğini unutmamak lâzımdır. Öte yandan, döviz kontrolünün daha sıkılaştırılmasında da yine iç fiyatlarımızın yükselmelerinden doğan dış ticaret muvazenesi meselesinin mühim bir rolü olduğu söylenebilir. Her halükârda, 1952 başından ortasına kadar Türk Parasının gayriresmî değerini takriben % 40 nisbetinde kaybetmiş olmasının bir sebebini de, tesirini gittikçe kuvvetle hissettiren enflasyonist bir taz-yikin mevcudiyetinde aramak icap eder.

Fakat, dış iktisadî muamelelerimizde, serbest döviz üzerinden yapılanlar çok cüz'i bir yer tutar. Asıl ticaretimizin büyük kısmı döviz tahsisi sistemi ile ve resmî kur (1 Dolar = 280 Kuruş) üzerinden yapılmaktadır. Resmî kur bu devrede değişmemiş midir? Gerçi, küllî ve umumî bir devalüasyon yoluna gidilmemiştir. Ancak, 1953 ihraç mevsimi başında ve yalnız o mevsim için ihdas olunan Tevzin Fonu Rejimi, kısmî

(10) Serbest Döviz fiyatları Cumhuriyet Gazetesi Borsa sütunlarından alınmıştır.

ve mevziî bir kıymet düşürme manasına gelmiyor muydu? Hakikaten, 1/9/1953 tarihli ve K/907 sayılı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile Ziraat Bankasında kurulan "Tevzin Fonu"nun, çok cüz'i ve mevziî tutulmuş da olsa, bir devalüasyonu derpiş ettiği muhakkaktır. Bu sisteme göre, bazı maddelerin ithalâtçıları ithal müsadesi alırken ayrı bir bedel ödeyeceklerdi. Bu bedel ithal müsadesi kıymeti tutarının % 25'i ile % 75'i arasında değişmektedir. Bunun manası, bu maddelerin ithalâtçısının, meselâ, malı Dolar Sahasından getirtiyorsa, beher doları eskisine nazaran % 25 - % 75 nisbetinde daha pahalı satın almasından başka birşey değildir. Ortalama olarak % 50 nisbetini kabul edersek, bu maddelerin ithali istendiği zaman, 1 Türk Lirası ancak 0,18 dolar satın alabilecektir. Mevzubahis ithal maddelerinin pek mühim kalemleri ihtiva etmediğine işaret etmek gerekir. Bilhassa sayılabilecek olanlar, bazı nevi işlenmiş derilerle, yünlü mensucat, mobilya, tül, züccaciye vesair ev ve mutbak eşyasıdır.

Öte yandan, aynı kararnamede, bazı maddelerin ihracı halinde, ihracatçıya tevzin fonundan bir fiyat farkı ödenmesi de derpiş olunmuştur. Bunların arasında da pek mühim sayılabilecek maddeler yoktur. Bazı taze meyvalar, halı, şarap, balık konserveleri ve yemeklik zeytin bilhassa zikrolunabilir. Fiyat farkı alan en mühim kalem kuru üzümdür. 21/9/1953 tarihli ve K/917 sayılı karara göre, 1953 - 54 ihracat mevsiminde, 9 No. lu kuru üzümün beher kilosu için, ihracatçıya tevzin fonundan:

Serbest Dolarla ihracatta 18 kuruş,

Sterlin ve Avrupa Tediye Birliği Paraları ile ihracatta 16 kuruş,

Diğer Kling anlaşma paraları ile ihracatta 12 kuruş, fiyat farkı ödeyecektir.

9 No. lu kuru üzümün kilo fiyatı, 1953 Ekim, Kasım, Aralık ve 1954 Ocak Şubat, Mart aylarında, sırası ile, 53,38, 53,76, 56,33, 61,34, 64,22 ve 62,48 kr. olduğuna göre, (11) bu devrenin ortalama yurt içi fiyatı olarak bunların ortalaması olan, 58, 91 kuruşu kabul edebiliriz.

Resmî kurda 1 Lira takriben 0,36 dolarlardır. Binaenaleyh bir kilo kuru üzümün ihracında 58, 91 kuruş karşılığı 0,21 dolar elde edilmesi gerekir. Halbuki ihracatçı fiyat farkı aldığından, dolar sahasına üzümü kilosu 40, 91 kuruştan ihraç edecektir. Böylece bir kilo üzüm, 0,14 dolar getirecektir. Şu halde, üzüm bakımından 58, 91 kuruş = 0,14 dolar demektir; 1 T. L. sı da takriben 0,24 dolar eder. Bu kuru üzümün dolar sahasına ihracında % 33 nisbetinde bir devalüasyonu ifade ediyor. Aynı şekilde, Sterlin ve Avrupa Tediye Birliği sahaslarına satılan kuru üzüm-

(11) Kuru üzüm fiyatları, Konjonktür, Ocak - Mart 1954, sayfa XII den alınmıştır.

de, 1 T. L. sı 0,25 dolar getireceğinden % 30 nisbetinde bir devalüasyon mevzubahistir. Kliring anlaşmalı sahalarda ise 1 T. L. sı 0,28 dolar edecektir ve kuru üzüm için devalüasyon % 22 nisbetinde olmuş olacaktır. Demek ki, kuru üzüm bakımından Türk Parasının üç ayrı sahada üç ayrı kıymeti olmaktadır. Kuru üzüm ihracatımız arasında oldukça önemli bir yer tutar. Hemen fındıktan sonra en fazla sattığımız meyvadır. Böyle bir madde bakımından Türk Parasının kıymetini düşüren ve netice olarak kademeli kambiyo kurları ihdas eden bir tedbirin, azası bulunduğumuz Miletlerarası Para Fonunun nazarı dikkatini celbetmemiş olması muhal görülmektedir. Fon ana nizamnamesinin 8 inci madde ve üçüncü kısmında, kademeli ve ayırıcı kambiyo kurlarının terviç olunmadığı serahaten belirtilmektedir. Fonun esas politikası bu kabil tedbirlere muhaliftir ve para kıymetinde umumiliğe ve istikrara taraftardır. Durum böyle olunca, Tevzin Fonu kararnamesinin, "..... rakip vaziyette olan ihracatçı memleketlerin, Devlet yardımı, maliyet dununda satış veya para kıymetini düşürme gibi, normal rekabet şartlarını ihlâl eden tatbikatı yüzünden sürüm imkânları selbedilmiş bulunan ihraç maddelerimizin dış piyasalardaki rekabet şartlarını kolaylaştırmak..." şeklindeki esbabı mucibe ibaresi de bir mana kazanmaktadır. Muhtemelen, böyle bir esbabı mucibe Fon'un beklenilmesi tabii itirazına peşin bir cevap olarak düşünülmüş ve kararname ile birlikte Fon'a da mufassal bir izahat raporu gönderilmiştir. Hakikaten 1953'de Yunanistanın devalüasyon yaptığı düşünülürse, ihraç malarımızın rekabet durumunun yalnız bu yüzden bile bir miktar bozulmuş olabileceği pek alâ kabul edilebilir. Ancak, devrenin sonuna doğru bilhassa şiddetlenen iç fiyat seviyemizdeki yükselmelerin de, bu durumun doğmasına yardımcı olduğu muhakkaktır. Netice olarak şu söylenebilir: İç fiyat seviyemizdeki yükselmenin dış ticaretimiz üzerindeki bir tesirini de, 1953-54 ihraç mevsimi başında yapılan bu kısmî ve mevziî devalüasyonda bulmak kabildir.

IV

İç fiyat seviyesinin yükselmesinin tesirini son olarak, dış ticaretimizin istikametlerinde aramak icabediyor. Bunun için, 1951 den beri ihracat ve ithalâtımızın ne nisbetlerde hangi sahalardan yapılmış olduğunu tesbit etmek lâzımdır. Aynı mevzuu, dış ticaretimize hâkim "ticaret şekli"nin (serbest dövizler üzerinden veya iki taraflı anlaşmalara göre) araştırılması şeklinde de ifade edebiliriz. Umumiyetle, Amerika ve Kanada ile serbest dolar üzerinden, Diğer birtakım Memleketlerle dolar veya diğer bazı serbest dövizler üzerinden, Avrupanın Batı Blokuna men-

sup memleketlerle, Avrupa Tediye Birliğinin Çok Taraflı Tediye Sistemi içinde ticaret yapmaktayız. Doğu Bloku memleketlerinin birçoğu, Yugoslavya, Mısır, İsrail ve bazı diğer memleketlerle, iki taraflı tesviye esasına dayanan Ticaret ve Ödeme Anlaşmaları çerçevesi dahilinde ticaretimizi yürütmekteyiz. Şu halde önce sayılan üç saha ile, yani, Dolar Sahası, Diğer Memleketler ve Avrupa Tediye Birliği (bundan böyle A. T. B. şeklinde yazılacaktır) memleketleri ile ticaretimiz, serbest ticaret sayılabilir. Bunun karşısına son kategoriyi teşkil eden Anlaşmalı Ticareti (12) koyabiliriz. Şimdi önce ihracatı ele alarak son yıllar zarfında dış ticaretimizin istikametlerinde vuku bulan istihaleleri tesbite çalışalım.

Müteakip sayfadaki 9. Numaralı Tablo, muhtelif sahalardan itibariyle ihracat miktar ve kıymetlerinin dağılımını göstermektedir.

(12) A. T. B. dışında Ticaret ve Tediye Anlaşmamız bulunan memleketler şunlardır : Doğu Almanya, Brezilya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Finlandiya, Hindistan, İspanya, İsrail, Macaristan, Mısır, Polonya, Romanya, Sovvet Rusya ve Yugoslavya. Bu memleketlerin listesi, Merkez Bankası - Aylık Bülten Temmuz 1954, No. 7, sayfa 42'den çıkarılmıştır.

TABLO : 9
MUHTELİF SAHALAR İTİBARİLE İHRACAT MİKTAR
VE KIYMETLERİNİN DAĞILIŞI (13)

(1951 - 54 Devresi)

YIL	DOLAR SAHASI		DİĞER MEMLE.		A. T. B. MEM.		ANLAŞMALI MEM.		TOPLAM	
	MİKTAR Ton	KIYMET 1000 L.	MİKTAR Ton	KIYMET 1000 L.	MİKTAR Ton	KIYMET 1000 L.	MİKTAR Ton	KIYMET 1000 L.	KIYMET Ton	MİKTAR 1000 L.
1951	485.982	194.866	161.450	55.239	751.381	518.005	106.626	111.269	1.505.439	879.429
1952	542.477	163.957	258.609	77.846	1.387.037	638.011	247.075	136.344	2.435.198	1.016.158
1953	605.658	225.518	75.842	53.348	1.250.009	569.186	524.726	260.919	2.456.295	1.108.971
1954	97.214	32.492	25.487	13.807	302.676	120.655	433.577	159.811	858.954	326.776

(13) Muhtelif Sahalara ait ihracat miktar ve kıymetine ait rakamlar, Merkez Bankası Aylık Bülten, Temmuz 1954, No. 7 sayfa 42 deki "Türkiyenin Memleketler itibarıyla Dış Ticareti" başlıklı tablodan ve 1951'den 53'e kadar olan Dış Ticaret Yıllık İstatistiklerin İkinci kısımlarından hesaplanmıştır. 1954 yılı rakamları yalnız Nisan sonuna kadar olan ticareti ihtiva etmektedir. Dış Ticaret - Aylık İstatistik, Nisan 1954, sayfa X Yıl - XXIV den hesaplanmıştır.

Bu tablodan muhtelif sahalara yapılan ihracat kıymetlerinin ihracat toplamı içindeki nisbetlerini hesap edebiliriz.

TABLO : 10

MUHTELİF SAHALARA YAPILAN İHRACATIN NİSBETLERİ

(Yüzde olarak)

YILLAR	DOLAR SAHASI	DİĞER MEM.	A.T.B. MEM.	ANLAŞMALI MEM.
1951	22,2	6,3	58,9	12,6
1952	16,2	7,6	62,8	13,4
1953	20,4	4,8	51,3	23,5
1954	9,9	4,3	36,9	48,9

Tablo 10'dan Anlaşmalı Memleketlere ihracatımızın % nisbet olarak bütün bu devre esnasında artan bir seyir takip etmiş olduğu görülmektedir. 1951'de bu memleketlere yapılan ihracatın kıymeti, yekûnun % 10'u civarında iken, 1954' de yekûnun yarısına ulaşmıştır. Bu, ihracatımızın gittikçe iki taraflı sahalara doğru istikamet almış bulunduğunu sarıh olarak gösteriyor. Bu değişme, bilhassa 1954'e ait nisbetlerden anlaşıldığına göre, her üç sahanın paylarının aleyhine olmuştur. Hassaten, Dolar ve A. T. B. sahalarına ihracat, devre esnasında, nisbet olarak hemen yarı yarıya azalmıştır.

Bu gelişmeye paralel olarak ithalâtımız da da bir istikamet değişmesi vuku bulmuş mudur? Bu hususu da tesbit etmekte fayda mülâhaza olunabilir. Müteakip sayfadaki 11 Numaralı Tablo, muhtelif sahalardan yapılan ithalâtın miktar ve kıymetlerinin dağılımını göstermektedir.

TABLO : 11
MUHTELİF SAHALAR İTİBARI İLE İTHALAT MİKTAR
VE KIYMETLERİNİN DAĞILIŞI (14)

(1951 - 54 Devresi)

YIL	DOLAR SAHASI		DİĞER MEMLE.		A. T. B. MEM.		ANLAŞMA MEM.		TOPLAM	
	MİKTAR Ton	KIYMET 1000 L.	MİKTAR Ton	KIYMET 1000 L.	MİKTAR Ton	KIYMET 1000 L.	MİKTAR Ton	KIYMET 1000 L.	MİKTAR Ton	KIYMET 1000 L.
1951	217.488	141.088	496.496	130.862	793.383	777.358	173.879	76.532	1.688.246	1.125.840
1952	149.873	135.015	486.683	136.776	1.300.017	1.194.733	204.901	90.051	2.141.374	1.556.575
1953	350.319	175.404	477.090	119.110	1.323.128	989.376	480.711	207.203	2.631.248	1.491.093
1954	105.010	54.991	78.756	36.162	272.197	244.466	221.466	111.420	677.429	446.938

(14) Bu tablodaki rakamlar (13) numaralı notta bahsi geçen mehazlardan temin edilmiştir.

Bu tablodan muhtelif sahalardan yapılan ithalât kıymetlerinin ithalât toplamı içindeki nisbetlerini hesap edebiliriz.

TABLO : 12

MUHTELİF SAHALARDAN YAPILAN İTHALÂTIN NİSBETLERİ

(Yüzde olarak)

YILLAR	DOLAR SAHASI	DİĞER MEM.	A.T.B. MEM.	ANLAŞMALI MEM.
1951	12,5	11,6	69,1	6,8
1952	8,7	8,8	76,7	5,8
1953	11,7	8,0	66,4	13,9
1954	12,3	8,0	54,7	25,0

İki taraflı ticaretin hususiyeti, mal sattığımız memleketlerden mübayada bulunmaktır. Yavaş yavaş ithalât içinde de anlaşmalı memleketlerin payının artması bu hususiyetin tezahüründen ibarettir. Gerçi bu artış ihracatın iki taraflı sahalara kayışı kadar sarıh olmamıştır. Ancak miktar olarak, anlaşmalı memleketlerden aşağı yukarı ihracatımızın kıymetine tekabül eden kıymette ithalâta bulunmak zarureti vardır. Diğer memleket ve sahalara olan ticaretimizde ise, Milletlerarası Para Fonu ve Avrupa Te-diye Birliği gibi teşekküllerin kredilerinden istifade ederek veya ticarî bakiyeler bırakarak, bir müddet için bu sahalara ihraç edilenden fazlasını ithal etmek kabilolabilir. Nitekim, Anlaşmalı memleketler ve A. T. B. memleketleri ile ticaret bakiyelerimize bakarak bu durumu açık bir şekilde tesbite çalışabiliriz. Tablo 13'ten anlaşıldığına göre:

Umumiyetle, her sene, farkların ticaret yekûnuna nisbeti Anlaşmalı Memleketler sahasında daha düşüktür. Hele, 1953'te anlaşmalı memleketlerle % 11 gibi çok cüz'î fazlamız kalmıştır. Üç senenin ortalaması olarak, farkların ticaret yekûnuna nisbeti anlaşmalı sahada, % 18,3, A.T.B. sahasında % 25,6 dır. Tablodan çıkan bir diğer husus, anlaşmalı memleketlerle daima bir fazlamız olmasına mukabil, A. T. B. memleketleri ile açık vermemizdir. Bu da, ihracat ve ithalât içinde bu sahaların payları arasında da bir fark bulunduğu düşünülürse, (Tablo 10 ve 12 deki nisbetlerin karşılaştırılması ile bu farklar anlaşılır) tabiidir.

TABLO : 13

TİCARET BAKİYELERİ

1951 - 53

YILLAR	ANLAŞMALI MEMLEKETLER			A. T. B. MEMLEKETLERİ		
	IHRACAT + İTHALÂT 1000 L. (1)	FAZLA = + AÇIK = - (2)	2/11.00 %	IHRACAT + İTHALÂT 1000 L. (3)	FAZLA = + AÇIK = - (4)	4/3.100 %
1951	187.801	+ 34.373	18	1.295.463	-259.353	20
1952	226.395	+ 46.293	20	1.832.744	-556.722	30
1953	468.122	+ 53.716	11	1.558.572	-420.190	27
			18,3			25,6

Şu halde, ithalâtın iki taraflı sahalara kayması ihracata nazaran bir müddet geciktirilebilir. Ancak bu ilânihaiye devam edemez. Bir müddet sonra serbest ticaret sahalarından temin edilecek krediler sınırlarına dayanır. Bunun neticesi olarak, iki taraflı sahalara yönelmekte, ithalâtın da ihracatı takip etmesi zaruri olur. 1954'ün ilk dört ayı içindeki ithalâtımızın dörtte birinin anlaşmalı memleketlerden gelmesi, bu temayülü teyid etmek bakımından manidardır.

Demek ki, son yıllarda dış ticaretimizin Anlaşmalı memleketlere doğru kaymış bulunduğu emniyette söylenebilir. Gerçi bu kaymanın, tamamiyle iç fiyat seviyemizdeki yükselmelere atfedilmesi doğru değildir. Mahsüllerimizin kalitesinin düşük olması, standart olmaması gibi bünyevî sebepler de hiç şüphesiz bu neticeyi meydana getirmekte kendilerine düşen rolü oynamışlardır. (16) Üstelik bu devre esnasında Doğu - Batı Ticaretinde bazı takyitlerin kaldırılmış olması, dünya piyasalarına, bizim mallarımıza rakip birtakım malların gittikçe daha fazla arz edilmesine sebep olmuş bulunabilir. Fakat, iç fiyat seviyemizdeki yükselme-

(15) Ticaret yekûnları ve farklara ait rakamlar Tablo 9 ve 11 den hesaplanmıştır.

(16) Dış ticaretimizdeki istikâmet değişikliği temayülleri, bunun muhtelif sebepleri ve mahzurları üzerinde İstanbul Ticaret Odası Mecmuası 1954 Temmuz - Ağustos sayısı "Memleketimizde İktisadi Hayatın Seyri" kısmında ehemmiyetle durulmaktadır. Sayfa 15 - 16

lere paralel olarak anlaşmalı memleketlerle ticaretin artmasının bir manası olduğunu da inkâr edemeyiz. Hiç olmazsa bir dereceye kadar, fiyat hareketleri bu kayma temayülüne yardım etmişlerdir. Veya, şu söylenebilir: Eğer fiyatlarımız dünya fiyatlarından ayrılmasa idi, yine diğer sebeplerden ötürü muayyen bir miktar kaymanın vuku bulması muhtemeldi. Fiyat tesiri diğer tesirlere inzimam ederek tesbit ettiğimiz bu fiilî kaymanın, mühim bir miktarda daha fazla olmasına sebebiyet vermiştir.

V

Bu anda sorulması icab eden tabii̇ sual, bu değişmenin neticelerinin ne olduğudur. Yani, bu kaymadan Türk Ekonomisi ziyan mı etmiştir? Yoksa, fayda mı görmüştür? Bu noktanın aydınlatılması lâzım. Bu ehemmiyetsiz bir mesele değildir. Dış Ticaret Sektörü millî gelirimizin aşağı yukarı onda biri büyüklüğündedir. Bu mutlâk ehemmiyet gittikçe artmakta olduğu gibi, dış ticaretin süratli bir teçhizatlanma hamlesi içinde olan Türkiye Ekonomisi için hususi ve stratejik bir mevki de vardır. Bu teçhizat ne kadar müsait şartlarla temin edilebilirse, memleketin dış ödeme kabiliyeti iktisadî gelişmeye o kadar fazla yardımcı olmuş olur. İthal ettiğimiz her birim için gittikçe daha fazla miktarda Türk mahsülü vermeye mecbur kalmamız, döviz kazancımızı temin eden kaynakların elâstikiyeti sonsuz olmadığına göre, toplam olarak daha az teçhizat ve ham madde getirebilmemizle neticelenir. Her sahada çok fazla sermaye teçhizatına ihtiyacı olan Türk Ekonomisi için bunun ehemmiyeti açıktır.

Şu halde, bilhassa üzerinde durmamız icap eden cihet de anlaşıl-
mış olmaktadır. Bu devre esnasında, yani ticaret şeklimizin gittikçe serbestten anlaşmalı ticarete doğru teveccüh ettiği devre esnasında, ithal ettiğimiz beher birim için daha az mı yoksa daha fazla mı ihrac mad-
li vermek durumunda bulunmuşuz? Yani, bu devrede **ticaret hadlerimizin** takip ettiği seyir nedir?

Tablo 14'ten anlaşıldığına göre, 1951 - 54 devresinde, **Ticaret Hadleri** aleyhimize bir seyir takip etmiştir. Acaba, bundan, derhal, ticaret hadlerimizdeki bu aleyhe cereyana, iki taraflı ticaret şekline kaymamızın sebebiyet verdiği neticesini çıkarabilir miyiz? Türkiye, bilhassa ham madde ve gıda maddeleri ihrac eden ve buna mukabil daha ziyade sanayi mamûlleri ithal eden bir memlekettir. Şu halde, ticaret hadlerinin bu şekilde aleyhe dönüşünü yalnız bize mahsus bir hadise addetmeden evvel, dünya piyasalarında ham maddelerle mamûl maddeler fiyatlarının karşılıklı seyirlerine bakmamız icab ediyor.

TABLO : 14

TİCARET HADLERİ (17)

YILLAR	İhra. Fiyatları Endeksi		İtha. Fiyatları Endeksi		TİCARET HADLERİ 1951 = 100 (2/4) x100
	1938 = 100 (1)	1951 = 100 (2)	1938 = 100 (3)	1951 = 100 (4)	
1951	532,8	100,0	503,1	100,0	100
1952	461,3	86,5	505,3	100,4	86
1953	441,5	82,8	478,4	95,0	87
1954	443,0	83,1	499,6	99,3	83

TABLO : 15

MADDE KATEGORİLERİNE GÖRE DÜNYA FİYAT ENDEKSLERİ

YILLAR	HAMMADDE FİYAT. Endeks : 1950 = 100 (1)	MAMÜL MADDE FİYAT. Endeks : 1950 = 100 (2)	Hammaddelerin Ticaret Hadleri	
			1950 = 100	1951 = 100
1950	100	100	100	
1951	125	117	106	100
1952	112	121	92	86
1953	109	117	93	87

(17) "Ticaret Hadleri" tâbiri, İngilizce "Terms of Trade" karşılığı kullanılmaktadır. Aynı terim karşılığında Ticaret Şartları veya Şeraiti gibi tâbirler de kullanılabilir. Yukardaki ticaret hadlerinin hesaplanması için, (1) ve (3) numaralı sütunlardaki rakamlar, Konjonktür Dergisi Nisan - Haziran 1954 sayısı sayfa XXX dan alınmıştır. 1954'yılı rakamları yalnız ilk altı ayın neticelerini ihtiva etmektedir. (1) ve (3) sayılı sütunlardaki rakamlar, temel sene 1951'e kaydırılmak suretile ayarlanmıştır. Sonra İhracat fiyatları endeks rakamını aynı senenin ithalât fiyatı endeks rakamına bölüp, neticeyi 100 ile çarpmak suretile ticaret hadlerini gösteren seri elde edilmiştir. Böylece, temel alınan seneye nazaran, ticaret haddi rakamının büyümesi, lehimize bir gelişmeye, küçülmesi aleyhimize bir gelişmeye delâlet eder.

Bu tabloya göre, ham maddelerin mamûl maddelere nisbetle ticaret hadleri 1952'den itibaren aleyhe dönmüştür. Seyri, şayanı dikkat bir şekilde Türk Ticaret şartına benzemektedir. Şu halde, "Ticaret hadlerimizin bozulması, dünya konjonktüründen dolayı olmuştur, ve bizim ticaret istikametlerimizin değişmesinin bunda zerre kadar dahli yoktur" diyebilir miyiz? Ticaret hadlerimizin aleyhe bir seyir takip etmesinde dünya konjonktürünün arzettiği durumun mühim bir payı olduğu inkâr edilemez. Ancak, Türkiye bilhassa ham madde ihraç eder, ve daha ziyade mamûl madde ithal eder demek, sırf ve yalnız ham madde ihraç eder ve sırf ve yalnız sanayi mamûlleri ithal eder demek değildir. Bilhassa ithal kalemlerimiz arasında ham madde kategorisine dahil mühim kalemler bulunmaktadır. O halde: Ticaret şartlarımızın bozulmasının bir kısmını dünya konjonktüründeki seyirle izah etmek kabil olmayacaktır. Sonra da, yukardaki tablo 1954'deki durumu ihtiva etmemektedir. Halbuki, iki taraflı ticaretin - eğer varsa - ticaret hadlerimiz üzerindeki aleyhe tesiri, bilhassa bu devrede ortaya çıkmış olmak icab eder. Çünkü, iki taraflı ticaret temayülü ancak 1953 sonlarından itibaren bâriz bir hal almaya başlamıştır.

Şu halde, meseleyi daha teferruatlı bir plânda ele alarak, ticaret yaptığımız muhtelif sahalarla ayrı ayrı ticaret hadlerimizin (ki buna sahalardan itibarile ticaret hadleri adı verilebilir) nasıl bir gelişme gösterdiğine bakmak icab ediyor. Bunların hangisinde lehe hangisinde aleyhe bir gelişme vardır? Veya, eğer hepsi aleyhe cereyan ediyorsa, ki bu çok daha muhtemeldir, bu aleyhe gelişme bilhassa hangi sahada kuvvetlidir? Ticaret şeklimizdeki değişme ile bu gelişmeler arasında bir paralellik müşahede etmek kabil midir? Bu suallerin araştırılması lâzımdır..

VI

Muhtelif sahalara ihracatımızın fiyat endeksleri ve aynı şekilde muhtelif sahalardan ithalâtımızın fiyat endeksleri hesaplanmamaktadır. Tablo 14, de kullandığımız ihracat ve ithalât fiyat endeksleri, umumî olarak

(18) (1) ve (2) numaralı sütunlardaki rakamlar, Birleşmiş Milletler neşriyatı, Monthly Bulletin of Statistics, Haziran 1954, sayfa XXVI'den alınmıştır. Bir seneye ait ham madde fiyatları endeks rakamı aynı senenin mamûl maddeler endeks rakamı ile bölünmek ve 100 le çarpılmak suretile, ham maddelerin mamûl maddelere nisbetle ticaret hadleri hesaplanmıştır. Tablonun son sütunu, mukayeseye imkân vermek için, temel senenin 1950'den 51'e kaydırılması suretile meydana getirilmiştir.

bütün ihracat ve ithalâtımızdaki fiyat değişikliklerini göstermektedir. Bunlardan ancak, Umumî veya toplam ticaret hadlerinin hesaplanması kabildir.

Böylece sahalar itibarile ticaret hadlerini hesaplayabilmek için kestirme bir yoldan gitmek mecburiyeti doğuyor. Muayyen bir sahaya yapılan ihracat mukabili elde edilen para yekûnunu ihracat miktarına bölmekle, ihracatta o sahadan 1 Ton mukabili kaç lira kazandığımızı hesaplayabiliriz. Bu rakamı o saha için "**temsili ihracat fiyatı** olarak alabiliriz. Aynı şekilde muayyen bir sahaya yapılan ithalât kıymetinin miktara bölünmesi o sahadan ithalâtın temsili fiyatını verir. Bu temsili fiyatlar müteakip sayfadaki 16 Numaralı Tabloda gösterilmiştir.

TABLO : 16
TEMSİLİ İHRACAT VE İTHALAT FİYATLARI (19)
 (1 Ton mukabili Lira)

YIL	DOLAR SAHASI		DİĞER MEMLE.		A. T. B. MEM.		ANLAŞMALI MEM.		TOPLAM	
	İhracat	İthalat	İhra.	İthalat	İhra.	İthalat	İhra.	İthalat	İhra.	İthalat
1951	401	648	342	263	689	979	1043	441	584	666
1952	302	900	301	281	459	919	551	439	417	726
1953	372	500	703	437	455	747	497	432	451	566
1954	334	523	541	459	398	879	368	503	380	659

(19) Tablo 9 ve 11'deki rakamlardan hesaplanmıştır.

Tablo 16'daki temsili fiyatlardan sahalara itibarile ticaret hadlerini hesaplamak yoluna gidilebilir. Bunun için muayyen bir yılda, bir sahaya ait temsili ihracat fiyatını temsili ithalât fiyatına bölüp neticeyi 100'le çarpmamız lâzımdır. Çıkan, o yıl, o sahanın ticaret haddi rakamıdır.

TABLO : 17

SAHALAR İTİBARİLE TİCARET HADLERİ

YIL	DOLAR SAHASI	DİĞER MEMLE.	A.T.B. MEM.	ANLAŞMALI MEM.	TOPLAM
1951	61,8	130,0	70,3	236,5	87,6
1952	33,5	107,1	49,9	125,5	57,4
1953	74,4	160,8	60,9	115,0	79,6
1954	63,8	117,8	45,2	73,1	57,6

Bu tabloda, ilk bakışta, Bilateralizm taraflarının sevinçten gözlerini yaşartacak kadar güzel bir manzara görülüyor mu? Öyle ya, bilhassa küçük ölçüde olduğu zaman, yani 1951'de iki taraflı ticaret diğerlerinden çok daha kârlı görünüyor. 1954'de bile, iki taraflı ticarete ait hadler, Dolar ve A. T. B. rakamlarından yüksektir.

Ticaret hadlerini bu şekilde mutlâk rakamlar olarak karşılaştırmanın pek makul olmadığı düşüncesindeyiz. Yani, yalnız bir tek seneyi, meselâ 1951'i alıp, "anlaşmalı saha ile ticaret haddi 236 rakamını veriyor, A. T. B. ise 70 tir. Şu halde anlaşmalı ticaret Türkiye için bu nisbette daha kârlıdır." demek doğru olmayacaktır. Önce ufak bir misâl üzerinde duralım: Farzedelim ki, iki memleketle ticaret yapıyoruz. S memleketi ile ticaretimiz serbest ve konvertible paralar üzerinden yapılmaktadır. A memleketi ile ise aramızda ticaret ve ödeme anlaşması vardır. S memleketine krom satıyoruz ve oradan Çelik Çubuk getiriyoruz. Krom, ucuz bir madde: Tonu 110 liraya satılıyor. Çelik Çubukların tonu için ise, 850 lira ödüyoruz. Şu halde S memleketi ile ticaret haddi takriben 13 rakamını veriyor. Anlaşmalı memlekete tonu 5000 liradan pamuk satıyoruz, ve tonu 450 liradan Yuvarlak Demir getiriyoruz. Anlaşmalı memleketle ticaret haddimi, aşağı yukarı 1100 rakamını verir. Şimdi, anlaşmalı ticaretin çok daha lehimize olduğu neticesine varabilir miyiz? Hayır., Çünkü, bu şekilde mutlâk rakamlar olarak sahalara ait ticaret

hadleri, iki şeyin tesirini bir arada gösterir: 1. Üzerinde ticaret edilen maddelerin farklı maddeler ve dolayısı ile farklı kıymette maddeler oluşlarını, 2. Ticaret şeklinin (serbest veya anlaşmalı) farklı oluşunu. İki saha ile üzerinde ticaret yapılan maddeler ne kadar ayrı maddelerse ve bunların kıymetleri arasında ne kadar büyük farklar varsa, bu yoldan hesaplanacak ticaret haddi rakamlarının mutlâk rakam olarak mukayesinin aksettireceği şey de, o kadar fazla bu farklı maddelerin farklı kıymetleridir. O kadar ki, ticaret şekli, bu kabil mutlâk ticaret haddi rakamlarının mukayesesinde tesirini hiç ortaya koymuyabilir. Bu yüzden mutlâk rakamlar olarak sahalara itibarile ticaret hadlerine fazla ehemmiyet vermekten kaçınılmalıdır.

Esasen, bu şekilde ihracat ve ithalât fiyatlarından elde edilen ticaret hadlerinin sadece bir endeks olarak, yani temel alınan bir senedeki duruma nazaran zaman içindeki değişimleri temsil eden bir rakam serisi olarak manası vardır. Nitekim Toplam Ticaret Hadleri de daima bir endeks olarak ifade edilir.

Böylece, sahalara itibariyle ticaret hadlerinin de ancak bir endeks olarak kıymeti olabileceği neticesine ulaşmış oluyoruz. Gerçi böyle bir endeksin de yine iki şeyi bir arada gösterdiği unutulmamak lâzımdır. Bir Kere, madem ki muhtelif sahalara üzerinde ticaret ettiğimiz maddelerin farklı olabileceğini düşündük, o halde farklı maddelerin fiyatlarının zaman içindeki seyri de farklı olabilir. Deminki misalimize dönersek: Muayyen bir devrede pamuk fiyatı krom fiyatından daha fazla yükselse ve çelik çubuk ve yuvarlak demir fiyatlarında bir değişiklik olmasa, başlangıç yılındaki duruma nazaran, anlaşmalı ticaret endeks rakamları bizim için daha müsait bir gelişmeyi ifade edecek. Anlaşmalı ticaretin artmasının ticaret haddimizin gelişmesi üzerinde müsbet bir tesiri olacağı neticesini çıkarabilir miyiz? Hayır, müsait gelişme, sadece pamuk fiyatının krom fiyatından daha fazla yükselmiş olduğunu ifade eder. Anlaşmalı ticaretin tesiri de - ister müsbet ister menfi olsun - buna inzimam eder ve bunun içinde görünür. O halde, bu yoldan, ticaret şeklinin ticaret haddinin değişmesi üzerindeki tesirini çok kâti olarak ve tamamile tecrit etmeğe ve diğer bütün tesirlerden müstakil olarak ortaya koymağa imkân olmadığını kabul etmeliyiz. Ne var ki, sahalara itibarile ticaret hadlerinin değişmelerinin mukayesesinin, bu hadlerin mutlâk rakamlar olarak mukayesesinden daha sağlam bir esasa dayandığını düşünmek de kabildir. Eğer, esas itibarile mamûl maddeler ithal eden ve ham maddeler ihraç eden bir memleketsek, bunların fiyatları ufak tefek farklarla aynı seyri takip eder. Meselâ deminki misalde, pamuk fiyatı ile krom fiyatı arasındaki fark 4890 liradır. Bu iki fiyatın da

yükseldiğini düşünelim. Nihayet pamuk fiyatı 100 lira artsa, krom fiyatı da 10 lira artar. Artmalar arasındaki fark 90 lira olur ve hiç bir zaman esas kıymetler arasındaki farkın cesametine ulaşamaz. İşte bu yüzden, endeks şeklinde muakeyesenin, ticaret şeklinin tesirini çok daha bariz bir şekilde ortaya koymasının kabil olacağını düşünmekteyiz. Yani, her iki tarz mukayesede de ticaret şeklinin tesirini saf olarak elde etmeye imkân yoktur. Fakat mutlâk rakamlar olarak mukayesede bu tesirin hiç mesabesinde temsil edilmesine mukabil, değişmelerin mukayesesinde küçümsenmiyecek bir nisbette ortaya çıkabilmesi kuvvetle muhtemeldir.

Yukarıdaki mülâhazalar gözden uzak tutmamak şartı ile sahalara itibarile ticaret hadlerinin ele aldığımız devre esnasında ne gibi değişiklikler gösterdiğini araştırabiliriz. Bunu yapabilmek için, her sahanın 1951 ticaret haddi rakamlarını 100 itibar ederek, ticaret hadleri değişme endekslerini meydana getirmek kifayet edecektir.

TABLO : 18

SAHALAR İTİBARİLE TİCARET HADLERİ DEĞİŞME ENDEKSLERİ

1951 = 100

YILLAR	DOLAR SAHASI	DİĞER MEMLE.	A.T.B. MEM.	ANLAŞMALI MEM.	TOPLAM
1951	100	100	100	100	100
1952	54	82	71	53	66
1953	120	123	87	48	91
1954	103	91	64	31	66

Bu tabloda ilk göze çarpan husus, Toplam Ticaret Hadleri rakamlarının, Konjontürden alınan ihracat ve ithalât "birim fiyatları" na göre hesapladığımız ticaret hadlerinden, ana temayüller bakımından değilse de, değişikliklerin cesameti bakımından bir hayli ayrılmasıdır. Bu da tabiidir. Konjonktürün birim fiyatları başka ve daha mütekâmil bir yoldan elde edilmiştir. Meselâ, muayyen bir tarihin ihracat birim fiyatı için, her ihraç kaleminin kıymet rakamı, miktar rakamına bölünerek, temel senedeki kıymet rakamı ile çarpılır. Bu ağırlıklı birim fiyatlarının bir ortalaması o tarihin ihracat birim fiyatını verir. İthalât birim fiyatları için de aynı hesaplar yapılır.

Bu hesaplar, ayrı ayrı muhtelif sahalarla ticaretimizin birim fiyatları için yapılmadığından, biz daha kestirme, fakat istatistik bakımından daha münakaşalı bir yoldan giderek bu neticeyi elde etmek mecburiyetinde kaldık. Bizim, hesap tarzımızın mahzurlarından biri, muhtelif maddelere, muamele hacimlerine göre değil, fakat bizatihî birim fiyatlarının cesametine göre ağırlık verilmesi manasına gelmesidir. Mamafih, umumî bir takım temayülleri tesbit etmek bakımından bizim hesapladığımız sahalara göre ticaret hadleri pek alâ işe yarayabilir ve emniyetle kullanılabilir. Esasen, umumî bir temayül olarak, kısa yoldan hesaplanan toplam ticaret hadleri ile Konjonktür birim fiyatlarına dayanan ticaret hadleri arasında gözden kaçmıyan bir benzerlik de mevcuttur. 1952'de önemli bir miktarda düşmek, 1953 de daha küçük ölçüde yükselme ve 1954 de yine bir miktar düşmek temayülleri her iki endekste de görülmektedir.

Ağırlıkların rasyonel olmamasının bir diğer mahzuru da, bir sahanın ticaretine yeni bir madde katılması veya bir maddenin çıkması halinde meydana gelebilir. Meselâ, 1952 yılında, anlaşmalı sahaya yeni bir maddeyi ihraca başladığımızı düşünelim. Ve 1951'den 1952'ye diğer maddelerin fiyatlarında bir değişiklik vukua gelmemiş olsun. Bu takdirde, eğer ticarete yeni bir madde katılmamış olsa idi, 1952 de ticaret haddi rakamı değişmemiş olacaktı. Acaba bu yeni madde ticaret haddini ne şekilde değiştirecektir? Bu husus, bu yeni maddenin birim fiyatına bağlı olur. Eğer, bu birim fiyat, bu sahaya ihraç edilen maddelerin ortalama birim fiyatlarından yüksekse, ticaret haddi müsait bir seyir almış gibi görünür. Eğer, bunlardan alçaksa, ticaret haddi rakamı gayri-müsait bir gelişme intibai uyandırır. Bu mahzurun büyük ölçüde ortaya çıkmasına mâni olabilecek amil, ticaret yaptığımız memleketlerle maddelerin sayıca çokluğudur. Bu yüzden , yeni maddelerin ticarete katılıp çekilmesinden mütevellit tesirlerin, hiç olmazsa bir dereceye kadar, birbirlerini ifna etmeleri mümkün olacaktır.

Bütün bu izahlar, Tablo 18'deki sahalara itibarile ticaret hadleri değişme endekslerini, ihtiyatla da olsa, kullanabileceğimizi belirtmek için verilmiştir. Şimdi, muhtelif sahalarla ticaret hadlerinin zaman içinde gösterdiği gelişmelere bakabiliriz. 1952'de bütün sahalarla ticaret hadlerinde bir aleyhe dönme temayülü sezilmektedir. Bu temayül, bilhassa dolar ve anlaşmalı ticaret sahalalarında barizdir. 1953'de her saha ile ticaret hadlerimizde bir evvelki seneye nazaran müsbet bir gelişme varsa da, anlaşmalı ticarete bu selâh görülmüyor. Aksine, bu sahada ticaret hadleri daha fazla aleyhe bir istikamet alıyor. 1954'de de, Dolar Sahası hariç bütün sahalarda ticaret hadlerimiz gayri müsait bir gelişme göstermekte devam ediyor.

Genel olarak, 1951'le 1954 arasındaki değişmelere bakılırsa, ticaret hadleri dolar sahası ile ticaretle hafifçe müsaitleşmiş, diğer memleketlerle ticaretle hafifçe, A. T. B. ile ticaretle ise mühim miktarda bozulmuştur. Fakat en bariz gelişme, anlaşmalı sahalarla ticaret haddinin çok büyük bir gerileme göstererek, 100 den 31'e düşmüş olmasıdır. Ticaret haddindeki bu kadar aleyh cereyanın bir kısmına da yukarıda mevzu bahis etmiş olduğumuz farklı maddelerin farklı fiyat hareketleri sebep olmuş bulunabilir. Yalnız, ticaret şeklinin de azımsanamıyacak bir derecede, bu gayrimüsait gelişmeye imkân hazırlamış olduğu muhakkaktır. Demek ki, bu saha ile muamelelerimizi arttırmak istedikçe, gerek satıcı gerekse alıcı olarak, daima daha gayrimüsait teklifleri kabul etmek zorunda kalmışız. O halde, bundan böyle de anlaşmalı ticaret temayüllerimiz devam ederse, ticaret hadlerimiz üzerinde daha kuvvetli menfi tesirleri göze almak gerekecektir. İşte iki taraflı ticaretin maliyeti..

VII

Hadiselerin oluş tarzını tesbit eden ve bunların tesirlerini tahlil eden İktisatçıya düşen iş burada bitmez. O, "iktisadî iyi" hakkındaki kanaatini de belirtmekten kaçınmamalıdır. Dahası var: Bununla da yetinemez. "İktisadî iyi" addettiğine varmak için, âmme kudretini elinde tutan makamlar tarafından hadiselerin oluşlarına nasıl müdahale edilmesi gerektiğini de söyleyebilmelidir. Yani, gerek iktisadî politika hedefleri hakkında, gerekse bu hedeflere varmak için başvurulacak vasıtalar hakkında iktisatçının varılmış bir kararı olmalıdır. Böyle bir karara varabilmek ve kat'i politika tavsiyelerinde bulunabilmek için hadiseler hakkındaki bilgilerin çok sağlam olması icap eder. Bu hadiselerin içinde cereyan ettiği iktisadî muhitin de bütün keyfî ve kemmî hususiyetleri ile bilinmesi gerekir. Böyle bir bilgiye tam manası ile sahip bulunduğumuzu iddia edebilecek durumda değiliz. O halde, bu incelemenin sonunda vardığımız neticelere umumî bir yaklaşımdan daha fazla bir mana atfedilmesi doğru olmayacaktır. Bu noktayı belirttikten sonra neticelere geçebiliriz.

İç fiyat seviyemizde görülen yükselmelerin sebepleri ve bu sebepler arasında kontrol edilebilir olanların mesnetlerinin makul olup olmadığı meselesi üzerinde durmayacağız. Bu mesele son zamanların en belli başlı münakaşa konusu olmuştur. Ana hatları ile aydınlanmış addetmemizde bir mahzur olmasa gerekir. Fakat, iç fiyat seviyemizdeki yükselmelerin dış ticaret sektöründe sebep olduğunu tesbit ettiğimiz hadiseleri pek müsabet sayamayacağımıza işaret etmemiz lâzım.

Bu gelişmeler neticesinde, dış ticaret muvazenesi meselesi her zamankinden fazla bir ehemmiyet kazanmıştır. Şimdiye kadar bu mesele,

1. Dış borçlarımızın artması ve müstakbel dış tediye imkânlarımız üzerinde çok rüçhanlı bir hak sahibinin hissesini büyütmesi,

2. Dış ticaretimizin serbest piyasalardan ayrılarak iki taraflı anlaşma sahalarına teveccüh etmesi, ,

3. Daha cüz'i bir ölçüde olmak üzere, dış ticaretin gelişme temposunun yavaşlaması,

4. Paramızın gayriresmî dış değeri üzerinde bir tazyizin meydana gelmesi.

5. Dış ticaret sektörü üzerindeki kontrolların fazlaca artması, hadiselerinde tezahür etmiştir. Bu tesirin şu beş şık arasında dağılışının tamamile kontrol ve ihtiyarımız dahilinde cereyan etmiş olduğu iddia edilemez. Dış ticaret politikamıza arız olan sık sık değışmek temayülü, hadiseleri kontrol etmekten ziyade, onların gösterdikleri gelişmelere günbegün kendimizi ayarlamıya çalıştığımız intibanı kuvvetlendirir mahiyettedir.

Dış ticaret bakımından, bugün vasıl olmuş bulunduğumuz durumu, bunun birinci derecede müsebbibi sayılması lâzım gelen hadiseyi gerisin geriye döndürerek ıslâha çalışmak pek makul bir hareket tarzı olmasa gerektir. İçerde bir daralma politikası, genişleme safhasının büyük ölçüde krediye dayanmış olmasından dolayı bir çok müşkil durumlar yaratabilir. Fakat, dahildeki genişlemenin ve buna sebep olan fiyat, kredi ve maliye politikalarının esaslı bir gözden geçirilmiye tâbi tutulması ve bu işin her kısım için ayrı ayrı değil de kül halinde bütün ekonomi için ve her bir parça arasında rabıta kurarak yapılması zamanı, herhalde, çoktan gelmiş olmalıdır.

Muvazenenin dış borçlarımızı daha da arttırarak temini, bizim ihtiyarımızla kabil olamayacağı için, bir tarafa bırakılabilir. Kaldı ki, bu kabil olsa idi bile, müstakbel ödeme imkânlarımızdaki gelişmeleri realist bir gözle tartmadan bu yola gidilmesi çok mahzurlu olabilirdi.

Dış ticaret üzerindeki kontrollar son hudutlarına dayanmış sayılabilirler. Hem de, dış ticaret hacmini adamakıllı daralmıya razı olmadıkça, bu kontrollarla meseleyi halletmenin imkânı olmayacaktır. Dış ticaret hacmini daha fazla daralmıya razı olamayız. Arzu ettiğimiz iktisadî gelişmenin en mühim mesnedi, dışardan temin etmek zorunda olduğumuz sabit sermaye teçizatıdır. Başka çare kalmadan iktisadî gelişmenin hızını kesici tedbirlere başvurmaktan her halde kaçınılmak gerekir.

Kala kala iki şık kalıyor: İki taraflı ticareti başlıca ticaret şeklimiz olarak tahkim etmek ve bugünkü temayülleri başıboş bırakmak veya paramızın resmî dış değerinde bir indirme yapmak. VI'nci kısımda yaptığımız tahliller, haddizatında iki taraflı ticaretin genişlemesinin de, paramızın dış değerinin düşürülmesi manasına gelebileceğini göstermektedir. Bu saha ile ticaretimizi ne kadar artırmak istersek, ticaret hadlerimizin bozulmasına o kadar göz yummamız icap edecektir. Devalüasyon ise, bir bakıma, resmî olarak daha gayrî müsait ticaret hadlerini kabul etmekten başka birşey değildir. Hangi halde, fedakârlığımız daha fazla olacaktır? Bu suale kemmî bir esasa istinaden cevap vermek, bugün için mümkün görülüyor. Ama, İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, 1954 Temmuz - Ağustos sayısı, onbeşinci sayfasında da belirtildiği gibi, "Kliringle iş yaptığımız memleketler bazı mallarımıza dünya piyasası üstünde vermekte iseler de, bu farkı ekseriya ziyadesile - bize ihraç ettikleri mallara zam suretile telâfi etmektedirler", Ve ticaret istikametimizi ne kadar fazla bu memleketlere doğru yöneltmek zorunda kalırsak, bu işin astarının yüzünden pahaliya gelmesi ihtimali de o kadar artacaktır.

Devalüasyonun dış borç yükümüzü ağırlaştıracağı doğrudur. Fakat, dış borçlarımız, serbest ticarete teveccüh eden memleketlere karşıdır. Onları tasfiye için, anlaşmalı memleketlerden elde edeceğimiz aktif bakiyeleri kullanamayız. Şu halde, iki taraflı ticareti hâkim ticaret şeklimiz olarak kabul edersek bu mesele nasıl hallolunacaktır? Yeni bir Yabancı Sermaye Kanunu ile, Türkiyeye gelecek Yabancı Sermayeye teklif ettiğimiz istifadeleri arttırmak suretile mi? Teklif edilebilecek ne gibi yeni istifadeler vardır? Bu sahada da yapılabilecek pek fazla bir şey kalmadığını zannediyoruz. O halde, tesirleri iyice hesaplanmış ve ve kontrol altında tutulan bir devalüasyonu ciddiyetle mülâhaza etmenin zamanı gelmiş olduğu neticesine varılamaz mı? Bu devalüasyon sayesinde, tabî ve devamlı piyasalarımız olması icap eden serbest sahalarla ticaret temaslarımızı yeniden arttırabilirsek, uzun vâdede elde edeceğimiz istifadelerin iyi düşünülmüş bir devalüasyonun kaçınılmaz mahzurlarını kat kat karşılaması kuvvetli bir ihtimal haline gelmez mi?